

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Розглянуто історичні аспекти державного регулювання сільського господарства України, зроблено ретроспективний аналіз державної участі у регулюванні сільського господарства.

Ключові слова: державне регулювання, уряд, держава.

Ступінь участі держави в регулюванні економіки являє собою одну з найбільш актуальних і дискусійних проблем. Діапазон думок з цього питання неймовірно широкий – від повного невтручання держави в економічні процеси до жорсткого контролю над економікою через державне управління. Зазначена проблема характерна для всіх галузей економіки, але найбільш гостро проявляється в аграрному секторі. Отже, досить актуальним є дослідження історичних аспектів державного регулювання сільського господарства.

Серед українських авторів, які у своїх дослідженнях приділяли увагу історичним аспектам державного регулювання сільського господарства, слід назвати О. Амосова, Г. Андрусенка, Л. Анічина, В. Воротіна, А. Дегтяря, В. Ільяшенко, М. Корецького, М. Кропивка, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Г. Мостового, О. Мордвінова, П. Саблука, О. Шапоренко. У числі зарубіжних вчених, що присвятили свої праці цій темі: І. Алтухов, Ю. Баландін, М. Бакетт, Д. Ванін, І. Крячков, О. Чаянов та ін. Але, незважаючи на значну кількість праць з цих питань, багато з них залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є висвітлення історичних аспектів державного регулювання сільського господарства України.

Слід зазначити, що економіка України у складі СРСР двічі зазнавала “революційних” перетворень: спочатку відбувся перехід від ринкових до централізовано-планових (командно-адміністративних) відносин (20–30-ті роки ХХ ст.), а згодом навпаки – від переважно командно-адміністративних до ринкових. Аграрна реформа в Україні, розпочата в 90-х роках ХХ ст., також була ініційована державою. Саме цей політичний момент є важливим фактором економічної трансформації аграрного сектору економіки.

Верховна Рада України 18 грудня 1990 р. проголосила всі українські землі об'єктом земельної реформи і започаткувала фермерський рух [1]. У 1991 р. був прийнятий закон України про селянське (фермерське) господарство, який дав імпульс розвитку приватного фермерства [2] (кількість господарств наприкінці 2001 р. становила 40,8 тис., а в середині 2003 р. – 43 тис.).

У березні 1992 р. Верховна Рада України ухвалила революційний на той час Земельний кодекс і водночас постанову про прискорення земельної реформи і приватизацію землі, які надали можливість отримання землі колгоспникам, а також працівникам соціальної сфери в селі. Колгоспи й радгоспи були перетворені на колективні сільськогосподарські підприємства (КСП) і розпочався процес паювання земель. Декрет Кабінету Міністрів України про приватизацію земельних ділянок від 26.12.1992 започаткував безоплатну передачу у приватну власність земельних ділянок для ведення особистого підсобного господарства [2].

Важливим кроком з боку держави було ухвалення Декрету Кабінету Міністрів України “Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі” від 17.05.1993 № 51, який започаткував реформування на засадах приватної власності державних підприємств у сфері переробки й агросервісу.

Передвиборча кампанія 1994 р. фактично загальмувала аграрну реформу на цілий рік. Проте 10 листопада 1994 р. Президент України підписав указ про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва, який сприяв завершенню першого етапу реформ – роздержавленню землі [3].

Указом Президента України про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям, від 08.08.1995 запроваджено сертифікат на право земельної частки (пай). Це право стало об'єктом купівлі-продажу, дарування, успадкування, міни, застави. Кожний власник частки розпайованої землі отримав право передавати її в оренду.

У 1996 р. було скасовано квоти та ліцензії на експорт сільськогосподарської продукції, але для багатьох продуктів запроваджувалися “індикативні” та “рекомендовані” ціни. У результаті деякі обласні державні адміністрації заборонили експорт зерна. Регіональні експортні заборони та конфіскація зерна й насіння соняшнику тривали до 1999 р., що призвело до погіршення поставок сільському господарству матеріально-технічних ресурсів і зниження обсягу продукції рослинництва. По суті, мало місце втручання державних органів влади в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.

У процесі земельної реформи до 1 грудня 1999 р. понад 6300 тис. громадян отримали сертифікати на право земельної частки (пай). Понад 10,8 тис. колишніх колгоспів та радгоспів було реформовано у КСП. Приватизовано майно понад 98 % радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств. Практично завершилася приватизація переробних, агросервісних та будівельних підприємств. Проте стало очевидно, що КСП мало чим відрізняються від колгоспів і радгоспів, члени яких лише теоретично мали право на індивідуальні паї.

На початку 2000 р. уряд України проголосив, що відмовляється від практики постачання селу матеріально-технічних ресурсів. Верховна Рада України за пропозицією Кабінету Міністрів України ухвалила закон про списання та реструктуризацію боргів реформованих сільськогосподарських підприємств перед державою. У результаті масової приватизації підприємств переробної галузі та обслуговуючої інфраструктури агропромислового комплексу функції управління ними перейшли від держави до нових власників, які в процесі приватизації придбали відповідні пакети акцій [4].

Важливим етапом у процесі реформування (врегулювання) земельних відносин стало прийняття у жовтні 2001 р. нового Земельного кодексу України.

Як бачимо з викладеного, державному регулюванню сільського господарства України явно бракувало системності в політичних заходах, а також науково обґрунтованої програми реформування, яка будувалася б на чітко визначеній меті та розробленій відповідно до неї економічній моделі аграрного сектору України. Саме на цьому етапі реформування аграрного сектору економіки почала проявлятися неготовність системи державного управління до вирішення політичних завдань.

Концепція аграрної реформи була безсистемною, багато кроків робилося під впливом негативних факторів, які виникали в процесі реформ, та необхідності їх термінового усунення. Та, попри недоліки, важливим позитивним наслідком реформи стала поява нової мобілізуючої сили, яка й тепер є потужним носієм енергії перетворень, – власників землі й майна реорганізованих КСП. Саме завдяки активності тисяч селян-власників з 2000 р. уряд розпочав системну роботу з методичного забезпечення реформ, зокрема, відразу було частково реформовано органи управління аграрного сектору економіки.

Зростання кількості невеликих сільськогосподарських підприємств, у яких часто бракувало таких, у край необхідних, спеціалістів, як агроном, економіст, ветеринар, зоотехнік тощо, спонукало до розроблення й запровадження системи дорадництва. Втрата колишніми профільними спеціалістами обласних та районних управлінь сільського господарства своїх функцій показала, як зміни об'єкта управління в процесі взаємодії впливають на суб'єкт державного управління.

Вимогою часу є залучення приватних сільськогосподарських виробників до участі в розробленні державних програм підтримки аграрного виробництва (лізинг, пільгове кредитування, захист від стихій), а також стимулюючих заходів (наприклад, стимулювання до вирощування великогазових категорій тварин). Важливою стає участь сільськогосподарських виробників у підготовці проектів законодавчих актів.

Намагання розширити непрямі методи адміністрування спостерігаються в низці законодавчих актів, прийнятих останнім часом: Законах України “Про молоко та молочні продукти”, “Про сільськогосподарську пораду діяльність”, “Про зерно та ринок зерна в Україні”, постановках Кабінету Міністрів України “Про здійснення заставних операцій з зерном”, “Про затвердження порядку декларування зерна, що знаходиться на зберіганні”.

Отже, можна зробити висновок, що за період становлення України як незалежної держави органами державного управління частково забезпечено необхідні умови для форму-

вання ринкового середовища. Держава здійснювала економічні, юридичні й адміністративні заходи, спрямовані на розвиток таких форм власності й господарювання, за яких на рівні первинної ланки діє індивідуальний або колективний персоналізований господар виробництва. Він не лише має економічну і правову самостійність, а й відповідає за результати своєї господарської діяльності. Це підтверджує, що всі типи господарств в аграрному секторі, створені на основі приватної власності, є адекватними ринковим умовам господарювання.

Використані джерела

1. *Петрова Г. Є.* Економічна безпека в зовнішній торгівлі України на сучасному етапі / Г. Є. Петрова // Економіка та держава. – 2007. – № 1. – С. 24–26.
2. Практичні інструменти регіонального та місцевого розвитку в схемах та рисунках : навч. посіб. / В. А. Рач, А. Гоне, О. О. Зеленко, О. М. Рач. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2007. – 206 с.
3. Ризики економічної діагностики підприємства : навч. посіб. / І. І. Сахарцева, О. В. Шляга ; за ред. І. І. Сахарцевої. – К. : Кондор, 2008. – 380 с.
4. *Колодко Г. В.* Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн / Г. В. Колодко. – К. : Основні цінності, 2002. – 248 с.
5. *Реверчук Н. Й.* Інвестування в контексті економічної безпеки фірми / Н. Й. Реверчук // Інвестологія: наука про інвестування : навч. посіб. / за ред. С. К. Реверчука. – К. : Атіка, 2001. – С. 190–199.